

Ki volt Nagy Albert?

1975-ben, halálának ötödik évfordulóján rendeztük meg a Korunk Galériában Nagy Albert műveiből azt a kiállítást, amely alkalmat adott arra, hogy festők, írók, filozófusok, publicisták részvételével felvessünk néhány kérdést az 1970 februárjában elhunyt kiváló kolozsvári festő addig is sokat vitatott életművével kapcsolatban. A magnószalagról lemasolt szöveg mostanáig a szerkesztő fiókjában hevert: nem akartunk érveket adni a Nagy Albert művészetét ellenzőknek. Írásban szeretnénk volna később folytatni a vitát, teljesebb, mélyebb kifejtést kérve mindenekelőtt Bretter Györgytől (aki szerkesztőségi galériánk állandó látogatója, támogatója, vitatkozója volt); betegsége és korai halála ezt a tervet megghiúsította. Most azonban, a Nagy Albert-évfordulón úgy érezzük, a fennmaradt magnószöveg nem árthat már sem a festőnek, sem a vitáiból, töprengéseiből ugyancsak gazdag életművet ránk hagyott filozófuskritikusnak. Az eredeti lejegyzést mégis megtoldottuk két mai véleménnyel: Jakobovits Miklós, az országos hírvő festő Nagy Albert egyik legközvetlenebb ismerője, Gazda József évek óta foglalkozik Nagy Albert művészetével.

A dokumentum megőrzésén, illetve a Nagy Albert-i festészet többoldalú megközelítésén túl ennek a közleménynek az is a célja, hogy ráirányítsa a figyelmet műkritikánk feladataira, hiányaira, a nézetek szembesítésének ilyen-szerű lehetőségére is, amelyre többek közt a Korunk Galéria ugyancsak alkalmat és teret biztosíthat — ahogy korábban tette néhányszor (Deák Ferenc, Incze János, Puskás Sándor, Balázs Imre kiállítása alkalmából).

K. L.

MURÁDIN JENŐ

Talán bevezetőben annyit a Nagy Albert-i életmű sorsáról, hogy nagy festőink között volt, tényleg a legnagyobbak között, és róla mégis igen keveset tudunk. Kétségtelen, hogy egyike volt azoknak, akiket nagyon intenzíven foglalkoztatott az alkotás kérdése. Nem lehetett úgy elmenni hozzá — magam is többször jártam a műtermében —, hogy ne vonatkoztattunk volna el attól a képtől, amelyet megmutatott, és rögtön ne bocsátkoztunk volna esztétikai kérdésekbe; és mindig ilyen ugratói voltak, hogy na lám, meg mered-e írni azt, hogy a modern művészet irányzatai olykor mint hidrogénbomba pusztítják el a korábbi kísérleteket, az előttük levő irányzatokat. Tehát szinte belerántotta az embert abba, hogy vajon azt, amin ő tépelődött, azt más meg meri-e írni. Kétségtelen, hogy elméleti ember is volt.

Ami pedig festészetét illeti: életében is sokat vitatkoztak róla, kevesebben ismerték és kevesebben szerették, mint mondjuk kortársai közül akár Mohit, akár Incze Jánost. És végeredményben egy kis kör kivételével sohasem lett népszerű, mint kortársai közül talán kisebb tehetségű alkotók. Pontosan nem tudnám megmondani, hogy miért. Néha az ember úgy érezte, hogy kepei nehezen megközelíthetők, vagy legalábbis bizonyos dolgokat túlfilozofált, vagy bizonyos dolgokat egészen tárgyiasan, szinte a naiv festők modorában festett meg. Nem tudom, szabad-e elmondani ezt róla, no de talán mégis meg kell mondani: egészen tárgyias volt. Fényképszerű volt. Emlékszem egy képére, talán *A vegyész* volt a címe a megyei kiállításon, nagyon nehéz volt elfogadni, hogy hozzámérhető ez a kép olyan Nagy Albert-i magasságokhoz, mint a múzeumban levő képe, a *Libák*, a zúzmarás hidas táj, a *Főnix* vagy az egyik legkiválóbb festménye, *A győztes*. Sok tisztáznivaló van még Nagy Albert művészetével kapcsolatban. Lehetséges, hogy ez a kiállítás és ez a vita is hozzájárul ahhoz, hogy egy-két dolgot elmondjunk róla, ha nem is tisztázunk a kérdéseket.

BÖLÖNI SÁNDOR

Szeretnék egy egészen gyakorlati kérdést felvetni a Nagy Albert-kiállítással kapcsolatban. Mint távolabbi városban élő munkatárs, gyakran hallok-olvasok a Korunk Galériáról. Engem mindig foglalkoztatott, hogy ezeknek a szerkesztőségi kiállításoknak tulajdonképpen milyen hatóerejük, milyen kisugárzásuk van. Azt hiszem, hogy a *Korunknak* ez a nagyon szép sorozata nagyon belterjes is, azok az emberek kerülnek vele közelebbi kapcsolatba, akik ide bejárnak ebbe a szerkesztőségbe. Azért vetem fel ezt a kérdést éppen Nagy Albert kiállításával kapcsolatban, mert azt hiszem, hogy itt a legfontosabb kérdés, amiről vitatkozni kellene, az, hogy hogyan jut el ennek a művésznek, ennek a nagyon jelentős festőművésznek a munkássága a szélesebb tömegekhez. Murádin említette, hogy Nagy Albertet

kevesen ismertük életében, kevésbé foglalkoztunk művészetének népszerűsítésével, és az a szomorú helyzet, hogy jelen pillanatban, hakála után még kevesebbet. Azt hiszem, ha már ennyien összegyűltünk itt újságírók, szerkesztők, arról is beszélni lehetne és kellene is, hogy valóban hogyan lehetne a lapok hasábjain többet tenni Nagy Albert művészetének megértéséért. Lehetne beszélni arról is, ki volna az illetékes arra, hogy elindítson egy országos retrospektív kiállítást. Meggyőződésem, hogy az átlagemberek nem ismerik Nagy Albertet. Ha egy szép komoly retrospektív kiállítást nyitnánk Nagyváradon, amelyhez megfelelő sajtót biztosíthatnánk, sokat tudnánk tenni ezért a művészetért. Nem tudom, hogy valaki ilyen értelemben foglalkozik-e a Nagy Albert-i életművel. Én elsősorban kérdéseket szerettem volna ehhez az eszmecseréhez hozzáfűzni.

BRETTER GYÖRGY

Szólj hozzá, légy szíves, ahhoz, amit itt látsz. Kijelentetted, hogy jelentős...

BÖLÖNI SÁNDOR

Hogy miért jelentős... nekem van egy olyan érzésem, hogy még írásban is nehezen tudjuk elmondani — így élőszóban még kevésbé — azt, hogy a festészetben mi miért szép...

BRETTER GYÖRGY

Én nem említettem a szép szót...

BÖLÖNI SÁNDOR

Igen. Én azért érzem jelentősnek, mert az a festőnk, aki európai szinten minket fejez ki. Talán ez az egyetlen tömör mondat, ahogy megfogalmazhatom.

BRETTER GYÖRGY

De a tömegek nem akarják, hogy őket európai szinten fejezzék ki.

BÖLÖNI SÁNDOR

Van egy érdekes feltevés. Ha Nagy Albertet elvinnéd Kovászna megyébe vagy Csíkba, s a kisvárosi közönség látná, nem találkoznánk az értetlenség jegeivel. Azt hiszem, hogy ezt a művészetet befogadná az a tömeg, amelyről beszélünk, noha ez egy európai szintű művészet.

BRETTER GYÖRGY

Én meg vagyok győződve egyébként arról, hogy ha ezt így, ahogy van, kitennek Csíkba valahova, és elmenne valaki innen, és vállalná azt, hogy megmagyarázza, hogy nézzétek meg ezt és ezt, hozzátennéd ezt a szöveget, azonnal nemzeti festőnk lenne. Azonnal, mert ez egy teljesen közérthető festészet, némi szimbólumokkal, inkább allegóriákkal feldobva, irodalmi szövegek vannak itt elmondva. Éppen ez zavar engem, ez mindig is zavart. Én mindig azt képzeltem el a festészetéről — nem tudom, hogy miért vannak nekem ilyen totálisan naív elképzeléseim —, hogy nem a téma a döntő, márpedig itt mindenhol a témák a döntők. Itt van egy ilyen nagyon furcsa dolog. A téma, azt szokták mondani, hogy általában ürügy kell legyen valamiről valamit elmondani, de mindez ürügy, mert végeredményben vagy léteznek egy olyan eredeti színvilág, egy olyan mit tudom én, akkor egy ilyenfajta festészet számára a téma tényleg ürügy. Nagy Albertnél mindig azt érzem, hogy a téma dominál. Azt mondtad, hogy *A győztes* az egyik jó kép. Ez egy egyszerű irodalmi allegória. Ott van egy nagyon szép felső sarok, nagyon kis gusztyusos figurák vannak, bájos kis feltartott kezek, ezen túl — nem akarok tréfálni, de a legjobb a trikója, a majója. Ez egy fehér majó, némi kis szürkével, szóval olyan, mint egy megvert győztes. Én egészében ezt a festészetet nem tartom jónak. Úgy ahogy van, nem érzem festészetnek... Részleteket... Azt tartom én jónak, azt a szokott kis téli játékaikat, azt gyönyörűnek tartom, olyan szépen fehéreket nem festett senki. A fehéreit én mindig becsültem. Azt a felső kicsit (*Anyá*) tartom jónak... Ezek a testek, amik itt megjelennek, ezek azért meg vannak csinálva; annak a pásztornak is meg van festve a teste. Ezen túl én nem értem, pontosabban nem értékelem festészetnek. Sem reprezentatív, sem nem reprezentatív. A melodramatikus hatásoknak egy ilyen keresése, mint azon, (*Csodálatos mandarin*)... szintizta melodramának érzem ezt is, ezt a nagy szarvast. Nem beszélve, hogy erősen giccsesnek látom azt a sarkot. Ezeket én nem a mi létproblémáink ilyen vagy olyan kifejezésének érzem, hanem egy elbeszélő műfajnak, amelyről szinte azt mondhatnám, hogy irodalmi alkotásokhoz lehetne illusztráció, hogyha ez nem lenne bűn, hiszen ilyen nagy irodalmi illusztrációkat ilyen kicsiben nem lehet lehozni. Az, hogy bevezetés lehet a festészet szeretetébe egy ilyenfajta életmű, azt én elhiszem. De azt is elhiszem, hogy egy rendkívül tudatos művész volt. Az ellenvéleményemet azért mondom itt el, mert mi hajlamosak vagyunk arra, hogy mi-

tizáljunk életműveket. Az életműveket nem kellene mitizálnunk, nem hiszem, hogy ez az a fajta művészet, amelyet mitizálnunk kellene, amit mint példát kellene felhozunk és elemlegetnünk. Úgyis van hajlamunk arra, hogy nálunk minden szép lassan közvetlen allegóriák formájában jelenjen meg, ez irodalmunknak is egy nagy tragédiája, s általában művészetünknek is tragédiája, hogy nem hajlandó önmaga lenni, hanem mindig alájátszik, megértet, odateszi azokat a plusz elemeket, ami lehetővé teszi azt — a művész úgy képzei, hogy lehetővé teszi azt —, hogy valamilyen formában közvetlenül megértsék, hogy ezt elfogadják. Általában az emberek nem vállalják saját magukat. Nagy Albertnél azt látom, hogy ő valahol biztos, hogy nagy festő lehetett volna, de nem vállalta saját magát, énnekem mindig ez volt az érzésem nála, annál is inkább, mert figyelemmel követtem tizenöt éve azt, hogy ő mit csinált, minden kiállítását láttam. Egészen katasztrofálisan nem vállalta magát, egy adott pillanatban quasi a békeharc-mozgalmat illusztrátora is volt, mindenfajta békeharcosokat is megfestett, kifejezetten rosszul. Itt szerencsére legalább ilyen képet nem látok.

MURÁDIN JENŐ

Közismert, hogy Nagy Albert rosszul rajzolt, de az egészet kell néznünk.

BÖLÖNI SÁNDOR

Tulajdonképpen azzal érveltél, hogy mi előző fejtegetésünkben a témát méltattuk, és a te ellenvetésed is a téma ellen irányult, tehát a témát kifogásolod első-sorban, és nem a festői minőségről beszélsz.

BRETTER GYÖRGY

A téma uralmát, amely meghatározza, hogy hogyan fessen meg egy képet. Itt a téma dominál. Ő egy irodalmi témából indult ki, és ezt festi. Ezért mondtam, hogy illusztráció. Egész pontosan, ahol az irodalmi szöveg dominál, és azt illusztrálják, több-kevesebb művészettel. A téma dominál és sehol sem a festészet.

BÖLÖNI SÁNDOR

Siqueirosnál is a téma dominál.

BRETTER GYÖRGY

Bocsánatot kérek, a téma nálunk nem allegória formájában, hanem a maga közvetlen formájában jelenik meg. A téma közvetlenül radikálisan forradalmi. Ezt el tudom fogadni. A téma közvetlenül forradalmi mer lenni, és ezt a festő és a művészet vállalja. Elvont, nagy, emberi humánus problémáknak az allegorizálása az, amit kifogásolok. Az ember forradalmár, én emellett vagyok ebben a percben, hogy nagyon forradalmi művészek raja szálljon ki, és valami újat tudjon mondani azon a területen, ami ma a világon mégis a legizgalmasabb. A radikális képzőművészetet ma hallatlanul nagyra értékelem, mert ez hozzájárulás lehetne az emberiség nagy kérdéseinek a megoldásához.

KÁNTOR LAJOS

Mennyiben irodalmi téma a kakas vagy a libák?

BRETTER GYÖRGY

Ezek a másodrendű dolgok. Nagyon bájos kakas. Na? Egy jól sikerült kakas.

PALOTÁS DEZSÓ

Véleményem szerint a Nagy Albert tudatossága egy mítosz, ami éppen most születik, semmi alapja nincs. Megpróbálnám bizonyítani is két képpel. Az egyik az, amit a legjobbnak tartanak, *A győztes*; szerintem egy gyalázatosan elpuskázott kép, a másik pedig ez a kakas, amit remekműnek tartok. Veszem először *A győztest*. Én nem nevezném irodalminak, mindenestre túlexponált témának tartom. Több ellenvetésem is van. Az egyik, hogy a témának, ha már témáról van szó, nem a legmegfelelőbb műfaji kifejezését választotta. El tudok képzei egy tökéletes fotót ezzel a témával, és én tudok képzei egy karikatúrát is ugyanezzel a témával. Ez egy nemes karikatúra volna. Viszont nem tudom elfogadni, hogy valaki egy karikatúra- vagy fotótémát csináljon meg a festészetben. Nem véletlen, hogy Benczédi a maga szoborkarikatúrát kis formában csinálja. Rendben van, a festészet ki akarja tölteni érzelmi gazdagsággal a témát. De akkor felmerül egy csomó hiba, ott van például a bíró karja... Hogyan tudta viszont megcsinálni a kakast? Tudatosságról semmi esetre sem lehet beszélni. Hogy miért szép, azt nehezen tudnám megmagyarázni. Ahhoz az irodalomhoz hasonlítani, amely látszólag mentes mindenféle esztétizálástól, itt lényegében motívum, és nem téma van jelen. Valami olyasmi van itt, mint a Thomas Mann *Józsefje*. Elmesélek egy történetet, de halvány célzást sem teszek arra, hogy itt valami többről van szó. Végig ott érezzük viszont, hogy hatalmas anyag van az elmesélt sztori mögött. Amennyiben értel-

mezni próbálnám ezt a képet, nagyon sokféle értelmezés volna lehetséges, és éppen ezért találok jó képek. Csodálom azt a kiegyensúlyozottságot benne, amit Nagy Albertnél meglepőnek találok; ez a kakas annak ellenére, hogy nem statikus, mégis rendelkezik a statikus képek minden előnyével, éspedig azzal, hogy milyen csodálatosan el van találva a kakas lépéshossza. Ha ez a kép egy kicsit kisebb, egy ázott baromfiudvarszerű kispolgári fülledtség lesz a képből, ha egy kicsit megnyújtja a lépést, akkor egy tyúkrohanás. Így, ahogy lép, az megfontolt középszerű, de azzal, hogy ezt a középszerűséget megfejtem, már mitizálok.

BALÁZS PÉTER

A jövőben is lesznek mexikói festők, lesznek japán festők, és a XX. században az a levegő, az a táj, amelyben élünk, hatni fog; őszinteség nélkül, kinézett, kiolvasott, kiagyalt elméletek alapján igazi művészetet nem lehet csinálni. „Egyesek azt mondják, például az egyik kolléga is — mondta nekem Nagy Albert —, hogy igen illusztratív a munkáid egy része.” Amire azt válaszolnám, ma is, de ő is azt válaszolta, felemelt fővel: na és ha illusztratív? na és ha irodalmi? Miért, ez tilos? Attól függ, hogy milyen a kép. Milyen a kép minősége. Vannak ilyen skatulyák, ilyen szabályok, hogy ettől a századtól kezdve tilos ez vagy amaz? Nincs. Most majdnem idéztem szó szerint Nagy Albertet. És ennek nagy részével egyetértek. Annak ellenére, hogy egyes képeit én is túl komplikáltaknak találok, de viszont ebben van egy jó is. Végül is elért egy pár olyan műhöz, ami maradandó, kiemelkedő, legalábbis a romániai magyar képzőművészetben. Sőt, merném mondani, igenis a bokszolóra, hogy az egy európai szintű kép. Hogy a bíró fordítva nyúl be a képbe, azt én nem is látom. Mint ahogy azokat a hátsó kis ágáló embereket sem látom. A kisemberről van itt szó, a kisemberek társadalma ki van téve a végzetnek, a kiszámíthatatlannak, a sorsnak. Nem azt csinálja, amit akar, nem úgy él, ahogyan szeretne. Nagy Albertet mindig is foglalkoztatták az emberek, az emberiség sorskérdései. Műveibe beleépítette az emberek és az emberi tevékenység majdnem minden kategóriáját. Allegorikus képi világából éppen olyan nagy melegség és aggodalom sugárzik a falu balladisztikus világa felé (váznainak jelentős részét aranyos-zéki, gyalui, hóstáti, györgyfalvi parasztcok, alakok népesítik be), mint a magányos kisemberek vagy a modern nagyüzemek és laboratóriumok (mosónó, ablakos, szerelő, kémikus, atomkutató stb.) már sokkal drámaibb felfogásban ábrázolt embersors-kategóriái felé. Emlékszem, annak idején valósággal felujjongott, amikor az ember első ízben kirepült a világűrbe, vagy ezt követőleg leszállt a Holdra, de nemsokára már szinte a teljes megsemmisülés lehetőségének, bolygónk elképzelt felrobbanásának a félelemérzetével látott hozzá legdrámaibb erejű kompozíciói megvalósításához.

Ilyen, akár önarcképnek is vehető nagy drámai mű itt kiállított festménye, *A győztes* is, amelyből sorsának („így győztem én”) jelképes megfogalmazásán túl, egy vészjelző világbasikolást próbált meghallatni nézőivel. A képen élénk állított „győztes”: a felszakadt szemhéjú és szétpüfölt arcú bokszólu alakja megrázó hatású sorstűkőr, amelyben mind felismerhetjük magunkat. Én ebben tehát szimbólumot látok. Azonkívül festőinek, abszolút eredetinek, érdekesnek, izgalmasnak látom.

És azzal a libás képpel és azzal a parasztasszonyfejjel ottan és egy pár munkával... Csak Derkovitsnál látunk ilyen parasztasszony-fejeket. Nem véletlenül merül fel a Derkovits neve. Ha néhány munkáját megnézem, azok közül is, amelyek most nincsenek itten, akkor József Attila neve is eszembe jut. Emlékezzünk például a *Mosónóra*, a *Fütyülő asztalosra*...

JAKOBOVITS MIKLÓS

Mivel képzőművész vagyok és képekben gondolkozom, roppant nehezemre esik egy nézőponttal, egy leírt szöveggel vitába szállnom; szeretem az élő vitákat, az archa- és szembe-nézést, a gesztusokat, a titkos tudat alatti ráhatást s a metafizikus megérzések képi kifejezését. E vitakellékek annál is inkább indokoltak, mint-hogy Nagy Albert mágikus művészetéről beszélünk, egy olyan művészetéről, melyet szavakba foglalni nehéz, melynek titkos áramlái és sugárzói útjai vannak, s amelyet előítéletekkel megközelíteni nem lehet. Nagy Albert, akár tetszik, akár nem: *Nagyhatalom*, a gyengébb periódusaival, elméleti gyötrelmeivel együtt, amihez önként vállalt tisztelettel kell közelednünk.

Nagy Albert emberei sajátos teremtmények, benső törvényeik vannak, sajátos térben mozognak, olyan szuggesztíven, sajátos mozdulatokkal, amihez fogható csak a művészet-történet nagyjainál látunk. Ez a mágikus szuggesztivitás ment mindent, a helyenkénti túlfilozofálást, a fénykép utáni munkát, a deklamáló tartalmat. Így, egységében, ahogy van, a legjelentősebb festői életmű Erdélyben.

Nehezemre esik olyan emberekkel vitába szállnom, akiknek munkásságát nagyon tiszteltem, s főleg az azóta tragikus korán elhunyt Bretter Györgynek nehe-

NAGY ALBERT: MOSÓNÓ

FÜLÖP ANTAL ANDOR: CSENDELET (1973)

zemre esik a válasz. De mégis válaszolni kell, mert itt nemcsak néhány kiváló gondolkodó ember véleményével kell szembeszállnom, hanem az szemlélettel, amely a művészettörténet folyamán végigvezethető mint a szép és a különösség értelmezése. Miért van az, hogy a ma képzőművészehez, a ma emberéhez közelebb áll az archaikus görög szobrászat, mint a hellenisztikus, a román kori szobrászat, mint a barokk, a primitív olasz mesterek közelebb, mint Leonardo vagy Raffael, Goya közelebb, mint David? Egyszerűen azért, mert kifejezőbbek. Tömörségre vágyó korunkban különösségükkel mélyen és gyorsan adnak információkat az ember lelki alkatáról, vágyairól. Miért nincs akkor joga Nagy Albertnek a XX. században, két világháború századában, hogy fagyos-forrósággal vagy harmonikus-disszonanciákkal fejezzen ki hasonló lelkiállapotokat?

Megítélésem szerint vitatársaim véleménye mind helytálló, de beállítás szempontjából helytelen: olyan oldalról próbálják a Nagy Albert-i pályát megközeleltetni, amelyek vagy elitéli, vagy lekicsinylően vállon veregeti ezt a rendkívüli embert. Ilyen értelemben próbálok válaszolni a vitapartnereknek.

Murádin Jenő a tárgyias kifejezést használja; nem derül ki, hogy ezen a rendkívüli anyagelkűsűséget, anyagérzeteket érti-e, mint például a *Fütyülő asztal*osnál a deszkák ábrázolása? *Fényképszerű a szemlélete* — ez a meghatározás, gondolom, csak az utóbbi évekre vonatkozik, amikor a belső művészi tartalom, a mondani-való szűrkült. A *Kémikusnál*, mely a váradi múzeumban van, nem érzem ezt zavarónak, itt inkább egy démonian jeges érzet tölt el valóban; a Nagy Albert-i mondani-való értéke, hogy „mi desztillálódik a lombikból az emberiség számára”? A *Libák* első változata, amely 1956-ban készült, és most a bukaresti múzeum raktárában található, nem hasonlítható össze a későbbi replikával; a második csínálta, kellemetlen a fehérek ragacsos kezelése, és hiányzik itt az első áhitatos, teremtmény jellege.

Nagy Albert rajongva szerette mestersége szerszámaikat és eszközeit, saját tervezésű eseteket készíttetett (Balognál), vásznakat alapozott, rámozott, szeretete érezni az anyagot. Nála a kezelési nehézség, a festékréteg helyenkénti kellemetlen felhordása a lélek szemérméből fakadt, annyira törekedett a lelki puritánságra, az eszköztelenségre, hogy számára minden könnyed ecsetvonás a súlytalan manírt jelentette volna.

Nem lehet egy életművet egyetlen műre, jelen esetben a bokszolóra korlátozni, egy művész életében inkább periódusokról beszélhetünk. A *győztes* szerintem nem a legjobb képe; talán a legérdekesebb, legkörülírhatóbb, legmegfoghatóbb tartalma, de vannak festőileg titkosabb, hangulatilag áttételesebb, különböző érzelmi tónussal, lelki mélységgel átítatott nagy kolorista művei, ahol a színeknek belső, időtlenből jövő tartalma és ragyogása van.

Az elfelejtés — amiről Bölöni Sándor beszélt — nem érvényes Nagy Albertre vonatkozóan mind többen foglalkoznak életművével, köztük rengeteg fiatal. Rendkívüli szuggesztivitása hovatovább jobban hat. Sepsiszentgyörgyön négy emlékerőművet rendeztek be munkáinak. Sajnos, a még Kolozsvárt található festményeinek elhelyezése, állandó kiállítása egyelőre nem oldódott meg.

Nagyszerű volt a Raoul Șorban szövegével tartalmazott tévéadás, és reméljük, csakhamar megjelenik az évforduló tiszteletére Gazda József művészeti monográfiája is. Nagyon lényeges volna magyar és román nyelven diapozitívvetítéseket, illetve szimpozionokat rendezni, hasonlókat ahhoz, amelyeket Pamfil François és Raoul Șorban tartott. Nagyváradon különben volt egy hatalmas, az egész életművet átölelő kiállítás, Hora Coriolan rendezésében, még 1968-ban — amire, sajnos, újságíróink nem reagáltak.

Breternek válaszolva: minden tartalmi jegy ellenére nem a téma a döntő Nagy Albertnél, hanem a festői értékek. Önmagában hordta a témát állandóan, de az alkotás pillanatában a tudatalattira, sőt a véletlenekre is alapozott. Különben nem hallhattam volna tőle ilyen felkiáltásokat: „Na ez jól kisikeredett”, „Ez szerencsés pillanatban készült.” Ha állandóan működött volna az értelmi kontroll, nem lett volna „szerencsés pillanat”. Ezt különben Nagy Albert munkásságának nálam sokkal hivatottabb ismerői, László Gyula és Raoul Șorban is hasonlóan látják.

Ha az ember a Csontváry-féle vagy a rousseau-i alkotómódszert ismeri, egyáltalán nem tartja bűnnek a fényképből való inspirációt, ha ezt olyan gazdag tudatalatti tartalma fenn, mint Nagy Albertnél. Nem a tudatosságát, hanem a hihetetlenül érzékeny, mindent lereagáló intuícióját tartom elsődlegesnek. Azt az intuíciót, mely férfiasan kemény, de különösen szemérmes is volt. Nem ismerem Erdélyben festőt, aki annyira vállalta saját magát, mint Nagy Albert; a saját belső hibáival együtt vállalta. Nagy Albert nagy rajzoló volt, amennyiben a rajz kvalitását nem a manírban, hanem az érzékenységben határozzuk meg.

Palotás gondolkozása a Nagy Albert-vitában teljesen dilettáns, ilyen kategorikus szellemmel az ember ne nézzen képet.

Balázs Péternek meleg baráti kezzorítasomat küldöm; nem azért a legrokonszenvesebb az ő véleménye, mert festő írta, hanem azért, mert egy nagy, győtrődő művészt mélyesen megértő ember.

Végül néhány személyes emlék, vallomás Nagy Albertről — ezek is hozzájárulhatnak egy-két vitatott kérdés megvilágításához.

1956-ban, harmadéves főiskolás koromban tettem először látogatást Nagy Albertnél. Sohasem felejttem el a padlásfeljáratot, az átlós gerendákat, melyeket át kellett lépnünk, a kis padlásszobában berendezett műtermet, melynek felsővilágítása vermeerien csodálatos, időtlen, szórt fényt árasztott. A fehér puritán falakat, a csíkos pokróccal letakart ágyat, az állványt, s az egész megdöbbenően egyszerű, sorsszerű hangulatot, amit e műterem árasztott.

Egy középmagasságú, csodálatos férfi fogadott bennünket. Hatalmas, tiszta kék és mégis meleg tekintetű szeme mélyen ült koponyájában, s szépen rajzolódott halántékcsonthajának nemes formája. Ember és műterem egy volt. Nyugodt meleg tekintetével fürkészve nézett minket, majd boldogságunkra úgy érezte, hogy méltók vagyunk a képek bemutatására.

Tűzfalak, puritán fehérek, keserűen nemes zöldek, égetett föld és terrakotta színek, szürke variációk — mindez oly mételeyzően, oly csontigthatóan szuggesztív volt, hogy az ember valósággal átítatódott ezekkel a hangulatokkal.

Hatalmas mágnes vonzeréjébe kerülünk, *festőnél voltunk*, mi, a fiatal diákok, akik addig csak mellébeszélést láttunk, és eltűzött hősi pátoszt a kiállítótermekben, vagy durva rutint, szaladó, hatásos esetkezelést. Itt más volt, itt szín volt, itt sorsok, időmegállítás, mély humanizmus.

A legnagyobb hatást rám, a képeken kívül, e különösen nagyszerű embernek a rendkívüli szenzibilitása, intuitív érzékenysége, differenciált gondolkozása, a problémák szinte szemérmes keresése, nehézségvállalása tette, csaknem a pokolramenésig. Talán a Csontváry megszállottsága, egy sávonarolai fanatizmus párosult itt egy rousseau-i szelídséggel. Olyan önként vállalt kálváriát éreztem meg benne, mely súlyos lelki tényezőkkel van alátámasztva.

Csakis áhíthatos, megérző tisztelettel lehet őt megismerni, minden elmélet, didaktikus rendsorolás az ő esetében kibicsaklik. A totális piktúra, a szín, a légkörteremtés, az ember felszentelésének vágyát Itáliából hozta magával, a quattrocento nagyjaitól, és ezt metafizikai erővel beolvasztotta egy erdélyi légkörbe, meg-nemesítve ezzel magának e légkörnek a lényegét is.

A negyvenes évektől 1964—65-ig tart pályájának legjobb periódusa. Kodályi értelemben törekszik a jellegzetesen magyar lelkeséget és formát kifejező piktúrára. Ez sikerült is neki, kifejezte a nép lelkét, a temperamentumát — és nem a csipkéket, nem az etnográfiai jelleget, hanem valami ősi, a barbársáig visszavezethető lelki reagálást, mind az arckifejezésben, mind a mozdulatok olykor szögletesen esetlen jellegén keresztül.

A különösséget kereste, nem a szépet. Ő is különös volt, nemcsak törekvéseiben, vállalásaiban, de életvitelében is. Különös volt az is, hogy saját tervezésű, hosszú, szétálló szőrzetű ecetekkel festett, hogy a belső kifejezőerő a tudatalatti titkot gyakran a festői balkezességig vitte, s hogy felületei ezáltal dadogóan zsirosak vagy mázoltan egyszerűek lettek. Az ő esetében ez indokolt és jogos, ugyanúgy, mint Csontváry nagy horderejű, de kellemetlenül kezelt felületeinél.

Fájdalmas az a tény, hogy ma is sok értetlenség, gyanakvás veszi körül képeit, még olyan emberek részéről is, akik a műveltségi színvonal meghatározói, de akik nem intuitív alázattal, hanem az agy kategorikus merevségével közelednek hozzá. Nem csodálhatjuk hát, hogy az ötvenes években elítélte az a közvélemény mint formalistát, hogy szurrealista elemeket találtak műveiben, majd ugyanez a közvélemény a hatvanas évektől elítélte mint földhözragadt realistát. Ez tény, ami, sajnos, még ma is tovább él; s főleg a kollégák részéről nyilvánult meg ez, járult hozzá ahhoz, hogy ez a nagyszerű ember belső védekezését az értetlenséggel szemben annyira fokozza, erőltesse, hogy aztán valóban esés következzen be az utolsó évek munkásságában, és az irodalmiasság, a deklamáló filozofálás előtérbe kerülhessen.

Velázquezre azt mondja Ortega: „Festő a festők számára.” Nagy Albert erre a kollegiális, intim megbecsülésre sem számíthatott, csak az eszköztelenségre hajlamos festők csodálják közel álló, belső ragyogású színfoltjait; az „ecsetkezelők”, az odacsérelők unalmasnak, áporodottnak érzik rádiumpént sugárzó különös kékeit, a lélek mélyéről jött fehérjeit, Olaszországból átlplántált földszíneit. Ő nem volt festő? Hisz vannak színek, amiket ő talált ki, a tintásan lilás kékek, a keserű zöldek Bartók köpenyén, a kerámiaszerű égetett szienák a lánytesteken.

Ő nem volt nagy rajzoló? A Dohány utcai sarki kocsmában rajzolt tanulmányfejei, illetve lelki leremegései a modellek belső lehetőségeit, vágyait, a karakterek hihetetlen változatát mutatják be. Csak egy más tényező is van, Nagy Albert megszeppen a modell előtt, határtalan embertisztelete és -imádata nem képes a nyegle, rutinosan rohanó vonalra, ő felszenteli, megsimogatja a modell lelkületét is.

Kétségtelen, az utolsó években, pontosan a fent említett belső örömforrás kipadása miatt, gyenge munkái is születtek itt, különösen az egészen kis méretű munkákra gondolok (béka, mikrokozmosz stb.).

Amennyiben a nagyság, az egyéniség a különösséggel egyenlő, Nagy Albert-hez fogható filozofikus festőalkatról nem tudok környezetünkben. Olyan alkatról, aki a quattrocento megbízható emberségét, etikai hitelességét ilyen nagyszerűen tudta volna ötvözni a helyi valósággal, csaknem a barbár elemekig elmenve (mint nagy példaképe, Bartók), s aki a festői harmóniákban szinte sikolyyszerűen merte használni a diszsonanciát.

Most, halálának tizedik évfordulóján még nagyobb áhítattal kell hozzá közelednünk.

GAZDA JÓZSEF

Nagy Albert egyéniség. Még akkor is, ha néha ellentmondások feszítik művészetét. Ugyanaz az ember áll az olaszországi spiritualista, a negyvenes-ötvenes évek halk szavú realista és az utolsó korszak harcos szándékú művei mögött. Ugyanaz a töprengő, vívódó, befelefordulásra hajló ember.

Csak az idők változtak közben...

„Véleményem szerint mindenfajta művészet mondanivalója a humánus” — mondotta, és vallotta műveivel életének minden pillanatában, alkotópályájának minden szakaszában. Az embertől független szépségek, legyenek bármilyen vonzóak, hidegen hagyták. Mintha keresve kereste volna a jelentéktelent, a dísztelent s az emberfogantatását a tájban is. Tűzfalak közé szorított pici udvar, felásott kert, omladozó kerítés, ezek az ő örök témái. Ezért nincsenek „szép” tájai, napfelkeltéi és naplementéi vagy csak gyönyörködtetni kívánó csendeleitei.

Gátlásos volt és ebből eredően ügyetlen. Minden gondolati beállítottsága ellenére bizonyos mértékig naiv. Tetteiben, gondolkodásmódjában becsületes. Szerinte az igazi művészet is becsületes volt mindig. Őszinte, tiszta hite bizalmat ébresztett az emberekben. Állhatatosan kitartott az igaz út, az általa egyetlennek hitt lehetőség mellett olyankor is, amikor megalkuvással javíthatott volna a helyzetén. Szentnek látta a művészetet, s valóságos középkorias áhítattal közeledett hozzá. Meggabonázta a nagy lehetőség: teremthet! Kifejezheti legbensőbb lelki megnyilatkozásait. Eppen ezért mindig tisztelettel vette kezébe az ecsetet. Védekezés is volt számára a művészet és harci eszköz is. A világból való kiszakítottág leküzdése... A rossz elleni és a jóért való harc lehetősége. „Szókincese” ilyen fogalmakból állott: megértés, barátság, szeretet, rokonszenv, jószág, tisztaság, önfeláldozás, nagy, nemes, végtelen, szánalom, öröm és szomorúság.

„És mivel ezek a fogalmak pontosan sohasem defineálhatók, ezt pótlendő a művészet hivatott arra, hogy megfelelő helyhez juttassa a »valóság« birodalmában őket...”

Kombináló képessége, eszmetársító éleselméjűsége, matematikusi, szerkesztői hajlamai nem erkölcsi jellegű tulajdonságok, de szintén beletartoznak azoknak az egyéniségvonásoknak a sorába, melyek a legközvetlenebbül, meghatározó módon befolyásolták művészetének alakulását.

A Nagy Albert-i mű létrejöttében a központi szerepet mindig a mondanivaló játszotta. Első (olaszországi) és utolsó (hatvanas évekbeli) korszakaiban ez néha még az egyéb, festői jegyek rovására menően is érvényesült. Mindig, minden munkájával kifejezett valamit. S ez a kifejezni vágyott érzelmi-gondolati tartalom valósult meg műveinek érzékenyen finom, árnyaltan gazdag festődíszében.

A barokk kor óta festői hagyomány: színnel, fénnel, hangsúlyozott és elhanyagolt felületekkel kiemelni a mondanivalót. Nagy Albertnél ez másképp valósul meg, mert nála minden kicsi egységnek, színatomnak egyformán fontos szerepe van. Hiszen apró részlemekekből építkezik, ezek a részlelemek állnak össze kompozíciós egységgé, s a mondanivalónak a kompozíciós viszonylatokban kell megtestesülnie.

Kompozíciója rendszerint két-teres. Sokszor közelképszerűen előtérbe kerül a központi mondanivaló. A háttér nem a távlatok érzékeltetése céljából van a képen, hanem inkább tartalmi, hangulati kitekintést hivatott adni. Néha jelképvé stilizálja, máskor a valósághatás érvényre jutása eszközkévé teszi, de sohasem hanyagolja el.

Leggyakoribb kompozíciós típusai: a frizszerű, vízszintes elhelyezéssel meg az enyhén átlós, piramidális. Gyakran csúcsukon álló, bizonytalan háromszögekre vagy

ívelt vonalakra épít. Olaszországi képein még áttekinthetőbbek a kompozíciós sémák, később bevész valami szokatlant a szabályosba, valamivel megbontja a rendezett képi teret. Ez a „valami“ lehet egy, a megszokottól, a hagyományostól eltérő vonalvezetés, elhajló, „eltévelyedő“ átló, megtört egyenes, ellaposodó kör. Ennek következtében aztán sohasem hatnak munkái túlzottan rendezetteknek, mereven szabályosoknak. Érzékeny, az emberi testet, a fákat, a természet formáit körültagogató vonalai megbotlanak, megbicsaklanak a tárgyak egyenesein, szabályos görbéin, s ellentét-egységet alkotnak velük. Az ellentétes irányú mozgásokat párhuzamos összecsengésekkel foglalja egységbe. Esménye a nyugodt, a fegyelmezett, a mérték-tartó. Kerül mindenféle fölösleges elemet, még amikor zsúfolt egyik-másik kompozíciója, akkor is megvan a rendeltetése minden egyes képelemnek. Kedvence a nyitott kompozíció — pesti tartózkodása idején alakította ki, s a későbbiekben is hű maradt hozzá. A világ tágasságát, sokrétűségét, végtelenségét érezteti vele. Gyakran metszi a figuráit, egy-egy benyúló kéz, láb, elvágott test, tárgy illeszkedik a kompozíciós összhangba.

Rendkívüli gazdagságát vonultatja fel a kifejező arcoknak, szemeknek. Öröm és bánat, kín, mohóság, szenvedély, tétovázás, elmélkedés, befelé sajtás, beteljesedés-vágy, kéj, eksztázis, sóvárgás, elszánt akarát, és még sorolhatnánk az árnyalatokat. Sohasem egyértelműek ezek a tekintetek, arckifejezések, a test mozgásával kifejezett magatartások. Belső feszültség, nyugtalanság árad belőlük, ami sajátosan modernné teszi őket.

Nyugodt ecsetvonásokkal alkotott. Szerette vastagon kenni a festéket. Kevés olajat használt, hogy ne simítsa el vele az érdes felületeket.

Lelki tisztasága, szerénysége, halkszavúsága, festői áhítata szépen nyilvánul meg lefokozott, egységesre álló színskálájában. Megtört, egyformának tűnő vagy tónusban egymáshoz közel álló színtintéi finom redzülésekkel, az alig sejlő reflexek gazdag játékával vannak tele. Levegőssé, mozgalmassá, gazdaggá, szinte-szinte villogzóvá válnak általuk még az egyszínű felületek is. Kedvence volt a titánfehér. Más színekhez is hozzákeverte, még a cinkfehérhez is. Innen ered színfelületeinek fényelőzottsága. Rendkívül gazdagok a meleg, de fojtott hatású, néha lírai, máskor visszashorítótságot árasztó szürkéi. A kéket kezdetben lemeszesítette, később megkedvelte, s nagyon erős ultramarin foltokkal igyekezett kontraszt-dinamikát kifejezni. Használta a feketét is, meg az égetett színiánának egy szelídített változatát. Ez volt egyébként kedvenc testszíne. Majdnem teljesen hiányzott palettájáról az élénk cinóberpiros, a citromsárga, hiányoztak a hagyományos, múlt századias barnák. A különböző színértékek összefogó szerepkörét a fehér és a szürke széles skálája töltötte be nála.

Bár szobrászati hajlamokat érzett magában, s többször hangoztatta, hogy ecsetjével tulajdonképpen modellál, ezt nem a tömbszerű ábrázolásra, a formák körülhatárolására, fény-árnyékkal való kiemelésére, domborúságok érzetetésére értette, hanem a részletekből való építkezésre. Mert alapelvének fogadta el, hogy a festő igazodjék a kétdimenziójú felülethez, s ne akarjon olyasmit érzékeltetni, ami idegen a síktól. A távlatra a szerkesztéssel, az alakok térbeli kibébedésével utalt, de inkább jelzesszerűen, semmint szabályos perspektívát adva. Annál nagyobb súlyt helyezett viszont a két dimenzió hangsúlyozására.

Szerette aktban ábrázolni figuráit. De nem az érzékiség hangsúlyozására, hanem inkább azért, hogy az egész testnek a kifejező erejét felhasználhassa a kompozíció érdekében.

Nem értett egyet azzal a ma sokat hangoztatott felfogással, hogy a vázlatosság már eleve modernséget jelent. Hitt abban, hogy a korszerűség nem külsőségekben, hanem lelki és szellemi tényezőkön alapul. Ezért mond le a vázlat frissességéről ugyanúgy, mint ahogy visszautasít minden nonfiguratív törekvést.

Értelemkereső hajlama tette filozofikus festővé. A dolgok, jelenségek egyetemes összefüggéseit kutatta. A képen megalkotott minden tárgy, figura kilép önmagából, s konkrét mivoltán túlmutató jelentést vesz fel. Nem másolja a valóság elemeit, hanem költőivé, mélyen emberivé fogalmazza át.

Nagy, összegző művészeink egyike. Saját, még a laikusok által is felismerhető egyedi formát teremtett. Értéke azonban nemcsak a formán múlik; ez ellen ő maga hadakozott mindig a legjobban. Súlyos, mély emberi-művészi mondanivalójú alkotásai teszik nagy művésszé. Emberi tisztaságát sugallják gyötrelmes szenvedéllyel, fojtott izzással megalkotott művei, melyek korunk nagy ellenmondásairól, vajdásairól vallanak közvetlen egyszerűséggel.

Életműve az utóbbi három évtized egyik legnagyobb művészi megvalósítása hazánkban.